

دائرة المعارف «الحياة»

زهرا خاکپور فرزفی و زهرا جوادی
دانش پژوهان دوره عالی علوم و معارف حدیث

چکیده: در این نوشتار، موسوعه قرآنی - حدیثی الحیة از ابعاد گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است. نگاه کلی به مجموعه الحیة، زمینه‌ها و مبانی نگارش آن، نخستین بخش نوشتار است. آنگاه نگارنده به وجه نام‌گذاری اثر، انگیزه و سیر تدوین آن اشاره کرده است. پس از این، به بررسی ساختار مجموعه الحیة، سرفصل‌های اثر، امتیازات و اشکالات آن پرداخته شده است. در پایان، در جهت ارتقای جایگاه و کاربری شایسته‌تر، پیشنهاداتی ارائه شده است.

واژگان کلیدی: الحیة، جوامع حدیثی، محمدرضا حکیمی، محمد حکیمی، علی حکیمی.

مقدمه

جریان‌ها و جهان‌بینی‌های گوناگونی در جامعه بشری وجود دارد که با اساس دین و معارف آن مغایر است. در تاریخ اسلام بسیاری از افکار بیگانه در میان مسلمانان منتشر شد و مسلک‌ها و جریان‌های فکری متعددی از غرب وارد حوزه شناخت و تفکر اسلام گردید و با معارف و حیانی آمیخته شد. افزون بر آن در عصر حاضر، مسایل نوینی در تفکر و حیات بشری ظهور کرد و عالمان و متفکران دینی و مذهبی در صدد آن برآمدند که آن مسایل را پاسخ گویند، اما چون این پاسخ‌ها، غالباً آمیخته‌ای از تعالیم و معارف

دینی و غیر دینی بود، مؤثر واقع نمی‌شد و نمی‌توانست پاسخی مناسب در جهت کشف حقیقت به جویندگان آن دهد. در این میان، تنی چند از معتقدان به حقانیت و جامعیت معارف دینی، با رجوع مجدد به اسلام اصیل و عرضه آیات و روایات و گردآوری، فصل‌بندی و دسته‌بندی مناسب و منظم و با نگرشی علمی و عقلانی به آیات و روایات، کوشش نمودند که مردم سراسر جهان به خصوص ایران اسلامی را از چشمه زلال وحی و دریای بیکران تعالیم دینی، سیراب سازند و راه سعادت و تکامل انسانی را در سایه نمایاندن ارزش‌های والای حیات بشری به دیگران نشان دهند و همگان را به این مهم آگاه سازند که تعالیم و حقایق اسلام بی‌مانند، و در هر مسئله‌ای پاسخگوی مسایل و نیازهاست.

نتیجه این تلاش‌ها، مجموعه ارزشمند الحیاة است که با نگاهی نو به آیات و روایات و تدوین آنها در ذیل موضوعات روزآمد، به جایگاهی ممتاز در میان موسوعه‌های حدیثی دست یافت. این اثر که به کوشش برادران اندیشمند؛ محمدرضا، محمد و علی حکیمی سامان یافت، از همان ابتدای انتشار، مورد توجه صاحب‌نظران قرار گرفت و با استقبال گسترده جامعه دینی و بشری مواجه گردید و از چنان جایگاه ویژه‌ای برخوردار شد که به زبانهای مختلف ترجمه و منتشر شد و در دسترس علاقمندان و متفکران جهان اسلام و کسانی که جویای حقایق بودند، قرار گرفت و در این راستا، پاسخگوی نیازها و مسایل نوین جهان بشری واقع گردید؛ به گونه‌ای که هم اکنون بخش‌هایی از آن در کرسی‌های علمی تدریس می‌شود. تاکنون هشت جلد از این مجموعه به چاپ رسیده و دو مجلد دیگر، آماده چاپ است. در این مقاله، سعی شده است که این اثر ارزشمند تا حد امکان و توان، به افراد معرفی و بررسی گردد.¹

1. نگاهی کلی به الحیاة

مؤلفان الحیاة، آن را دائرةالمعارفی می‌دانند که دربرگیرنده نظام فکری اسلام است. در آغاز معرفی این اثر می‌توانیم به تعریفی که در صفحه عنوان کتاب آمده، استناد کنیم:

«موسوعة إسلامية، علمية، موضوعية، تُخَطَّط، المَنَاهِج الحَيَاة الحُرَّة الصَّاعِدَة، لِلْفَرْدِ وَ الْمَجْتَمَعِ وَ تَدْعُو إِلَى دَعْمِ نِظَامِ إِنْسَانِيٍّ صَالِحٍ فِي جَمِيعِ أَفَاقِ الْأَرْضِ»؛ «دائرةالمعارفی

1. خاطر نشان می‌سازد در این نوشتار، از مقالات و گفتگوهای مندرج در ویژه‌نامه الحیات، نشریه بینات، ش 37-40 بهره برده شده است.

اسلامی، علمی و موضوعی است که راه و رسم زندگی فردی و اجتماعی آزاد و پیش رو را ترسیم می‌کند و انسان‌های سراسر جهان را به پی‌ریزی یک حاکمیت انسانی صالح فرامی‌خواند».

مؤلفان معتقدند در عصر حاضر، لازم است مجموعه‌ای از آیات و روایات بر اساس موضوعات روزآمد فراهم شود تا انسان، در دوره نوین حیات بشری از آن بهره مند گردد. در این اثر، ابتدا آیات مربوط به هر موضوع آورده میشود، آن‌گاه روایات با استفاده از انواع منابع روایی، تفسیری و فقهی شیعه با حذف سند و تنها با ذکر نام معصوم و با مشخص ساختن منبع آنها در پاورقی ارائه میشود، سپس در پایان برخی از فصلهای کتاب، بحث‌های جامع و مفیدی تحت عنوان «نگاهی به باب» آورده شده که در حقیقت نتیجه نگرستن به مجموعه آیات و روایات آن باب است. شیوه تنظیم روایات و مباحث معارفی که در آن انعکاس یافته، بسیار ژرف، جالب و مفید است.

دغدغه برادران حکیمی در فهم عمیق و صحیح معارف دینی، ضرورت روی‌آوری خالصانه و ناب به قرآن و سنت و نقش این دو منبع روح پرور احیاکننده فرد و اجتماع، حل مشکلات و معضلات اجتماعی و شکاف طبقاتی در جای‌جای آثار ایشان موج می‌زند. چنانکه از مقدمه کتاب برمی‌آید، انتخاب نام الحیة برای این اثر روایی برگرفته از چنین دغدغه و اندیشه‌ای است¹.

الحیة در حقیقت، بهترین مصداق پیوستگی ثقلین یعنی قرآن و عترت است و نمایان‌گر یک بینش ژرف و عمیق است که این نشان دهنده بی‌نیازی فرهنگ اسلام، از هر فرهنگ بشری است².

اصل و محور در این اثر، انسان است، با انسان آغاز و با انسان خاتمه می‌یابد و جامعیت انسان در الحیة، با کثرت سفارش نمودار است³.

در این کتاب، چهار رکن مهم مذهب، انسان، زمان و زندگی، مد نظر بوده که در راستای هدفی عظیم حرکت میکند و آن، پدیدار گشتن ارزشهای والای یک حیات و زندگی سرشار اسلامی در جامعه و به عبارت دیگر تأسیس جامعه سالم و متکامل انسانی است⁴.

1. ر.ک: همان، ص 271.

2. ر.ک: بینات، سرمقاله، ش 37 و 38، صص 8 و 9.

3. ر.ک: عباس ملکی، الحیة و گمشده‌های انسان، ش 39 و 40، ص 380.

4. ر.ک: احمد آرام، ترجمه الحیة، ج 1، صص 15-17.

به اعتقاد استاد حکیمی، در این کتاب کوشش شده تا پیام‌های اصلی اسلام به طور مستند آورده شود و علاوه بر ترسیم گردیدن چهره راستین دین خدا، راه‌های ساختن «فرد قرآنی»، «جامعه قرآنی» و «حاکمیت قرآن» نمایانده شده است.

فصل‌های قرآن‌شناختی الحیة نیز چنان با هم ارتباط یافته که شناختی کامل و جامع به دست می‌دهد، چون قرآن کریم، کتاب اندیشه پویا، زندگی سرشار و حرکت مداوم است. همواره ابعادی از این شناخت، در تأمل خوانندگان شکل می‌گیرد و بی‌کرائگی نظام دار آفاق تعالیم زندگی‌ساز وحی را مجسم می‌کند.¹

در خلال بابها و فصول کتاب، مسایلی مانند حیات، انسان، شناخت، علم، هدایت، تعلیم و تربیت، سیاست و حاکمیت، اقتصاد و عدالت اجتماعی، اخلاق و عبادت، کار و فعالیت، هنر، جامعه، فلسفه تاریخ، دفاع و حماسه، تکامل انسانی و ... به چشم می‌خورد.²

در کتاب الحیة با وجود عرضه موضوعات گوناگون اعتقادی، سیاسی، علمی، اخلاقی و ... همه موضوعات در یک جهت و سیر فکری واحد و یک جریان پیوسته حرکت میکنند و یک پیکره را تشکیل می‌دهند.³

2. وجه تسمیة الحیة

یکی از مهمترین مسایل درباره یک کتاب، نام‌گذاری آن است. عنوانی که برای یک اثر برگزیده میشود، باید به گونه‌ای باشد که محتوای کتاب را در یک یا چند کلمه کوتاه، در ذهن خواننده تداعی نماید و این مسئله بسیار مهم است.

پرسشی که در اینجا مطرح میشود این است که به چه علت مؤلفان، این موسوعه ارزشمند را الحیة نامیده‌اند؟

پاسخ این سؤال را میتوان از سخنان استاد محمدرضا حکیمی در این زمینه دریافت، ایشان می‌گویند:

«ما دنبال این بودیم که چه اسمی بگذاریم، گفتم: دین ائمه و مذهب شیعه که مذهب زندگی است. چون مذهب اگر از زندگی شروع نشود، در مردگی که به درد نمی‌خورد و اگر هم برای آخرت بود، که باید پیغمبرها از روز قیامت شروع میکردند. لذا

1. ر.ک: محمدرضا حکیمی، پیام جاودانه (سخنی چند پیرامون قرآن کریم و آفاق آن)، ص 366.

2. ر.ک: احمد آرام، ترجمه الحیة، ج 1، صص 19 و 20.

3. ر.ک: همان، ص 18.

ما دیدیم که دین پیامبر و ائمه، حقیقتاً دین الحیة و زندگی است ... همین دین است که آخرت را می سازد. یعنی پیامبر نمی گوید: بروید گوشه خانه، چله نشینی کنید، می گوید وسط بازار بروید کسب کنید و اسلام کسی را که برود در بازار و برای زندگی خانواده اش کسب حلال کند، مثل کسی می داند که شمشیر در دستش گرفته و رفته در جبهه جنگ. این دین زندگی است، زندگی را حذف نمی کند. ما هم نام کتاب را الحیة گذاشتیم¹.

3. انگیزه تدوین الحیة

1. هدف مؤلفان، تنها گردآوری صرف احادیث، تحت ابواب و عناوین مشخصی نبوده است، بلکه با مرور بر متن، اهداف مهمتری را از تدوین این مجموعه به دست می آوریم. چنان که خود مؤلفان در مقدمه کتاب به آنها اشاره داشته اند:
1. توجه دادن ذهنیت جامعه فکری به متون اصیل اسلامی.
2. احیای میراث عظیم اسلامی و عرضه کردن آن در یک سیستم منسجم و ایدئولوژی کامل.
3. نشان دادن پیوستگی و یک پیکره بودن تمامی تعالیم اسلامی.
4. ترسیم مزر بین تعالیم اصیل اسلام و آنچه که در طول زمان و به ویژه در سده اخیر، به آن تعالیم ملحق شده و در شکل دهی به آن تعالیم، در مقام برداشت و عرضه، تأثیر داشته است.
5. دغدغه فکری مؤلفان آن در تزریق و بیان حقایق الهی به جامعه و جوانان در دوران خفقان قبل از انقلاب.
6. ایجاد جامعه ای کاملاً مطابق با آرمان های اسلامی و معرفی و عرضه اسلامی، به دور از اغراض شخصی و تفسیرها و برداشتهای ناروا از دین و دعوت جامعه به سرچشمه های پاک و زلال علم الهی.
7. ترسیم راه نجاتی برای انسان غافل و سرگرم به مسلکهای فکری و نظامهای گوناگون.
8. عرضه مجموعه ای پرمایه برای گسترش ابواب فقه، محکم کردن پایه اجتهاد و حفظ آن².

1. ر.ک: همان، ص 24.

2. ر.ک: احمد آرام، ترجمه الحیة، ج 1، صص 14، 23، 24، 29 و 30.

9. پیاده نمودن ارزشهای والای اسلامی در شکل دهی مناسب به علوم انسانی، علوم سیاسی و اقتصادی.
10. یاری رسانی به جوانان شیفته معارف و تعالیم الهی که بدون داشتن اهلیت و معلومات و مقدمات لازم، توان دستیابی به این معارف ناب را ندارند¹.
11. ریشه کن کردن طاغوتی گرایی اقتصادی.
12. دعوت از متفکران جهان، برای تحقیق و مطالعه دوباره ارزشها و تعالیم اسلامی.
13. اصلاح جامعه، از راه براندازی تکاثر و فقر و عرضه کردن آنچه که در اسلام برای دفاع از توده‌های مستضعف جامعه و بازپس‌گیری حقوق ایشان آمده است².

4. ساختار الحیة

تاکنون از الحیة، یک دوره هشت جلدی به چاپ رسیده که مشتمل بر هفده باب است و هر باب، در بردارنده چندین فصل اصلی و فرعی می‌باشد.

جلد اول، بر اساس چهار باب، تبویب و تنظیم شده است. باب اول، در شناخت و اصالت آن، یعنی آنچه که هر انسان فرهیخته و با فطرت سلیم در جستجوی آن است. در این باب ذیل پنجاه فصل، اطلاعات مفصل و مفیدی به خوانندگان عرضه می‌شود، از جمله: اهمیت شناخت به طلب علم، عقل و فعال سازی آن، شناخت؛ چگونگی و درجات آن، خاستگاه درست شناخت، شناخت و ریشه‌های عاطفی آن، موانع شناخت، شناخت نفس، شناخت جهان، شناخت خدا و ...

باب دوم، در عقیده و ایمان است و شامل پنج فصل اصلی است: اهمیت عقیده، عقیده بزرگ، ایمان به خدای متعال، ایمان عقیده است و عمل، توحید و شرک، نقش ایمان در جهت‌گیری اقتصاد.

باب سوم، درباره «عمل» است که متشکل از بیست و هفت فصل می‌باشد، از جمله؛ در اصالت و اهمیت عمل، پیوستگی ایمان و عمل، عمل کیفیت است نه کمیت، خالص سازی عمل، مداومت دادن به عمل، عمل، راه شناخت؛ کردار، سپس گفتار؛ تبلیغ با عمل و ...

باب چهارم، پیرامون امتیازهای جهان‌بینی الهی است که در آن، طی بیست و دو فصل، مباحثی چون آرامش روحی و سیراب کردن عطش وجدانی، در پرتو حاکمیت

1. ر.ک: بینات، ش 39 و 40؛ حسین علی‌زاده، نظری بر الحیة و شناخت‌نامه آن، صص 33-35.

2. ر.ک: محمدرضا حکیمی، مجله نقد و نظر، مقاله الحیة، دین و زندگی، ش 2، صص 102 و 103.

خداوند، همبستگی انسان و جهان، هدف داری جهان و انسان، نگرش مثبت نه منفی، رعایت دقیق حقوق، کرامت انسان و ... مطرح شده است. جلد دوم، دربردارنده شش باب، از باب پنجم تا ده است.

باب پنجم، در اصول کلی رسالت پیامبران است که خود، شامل چهارده فصل اصلی می باشد و در آن مباحثی مثل برپایی قسط و دادگری در میان مردم، عدالت اجتماعی، اصلاح اجتماعات بشری، استقامت در راه اهداف، خاستگاه اجتماعی پیامبران، توجه دادن به حال مستمندان و ... بیان شده است.

باب ششم، درباره قرآن است که به طور مفصل، اهمیت و ویژگیهای این کتاب سرنوشت ساز را طی چندین فصل اصلی (بنجاه اصل) و فرعی، تبیین نموده است، مباحثی همچون؛ حقیقت قرآن، صراط مستقیم، کتاب توحید حق، کتاب عقل و تفکیر، کتاب عمل، کتاب رضا و اطمینان، کتاب سیاست و ولایت، حرمت قرآن، کیفیت قرائت قرآن و ... را در بر میگیرد.

باب هفتم، به رهبران راستین و بعضی خصوصیات آنها، در پانزده فصل پرداخته است و مباحثی همچون صداقت، اهلیت و اخلاص، طلب صلاح و اصلاح، در خدمت مردم و حوائج آنها، زهد و قناعت، تعظیم مسئولیت و اهتمام به آن و ... ذکر شده است.

باب هشتم، درباره علماء می باشد که دربردارنده فصول اصلی و فرعی فراوانی است. این باب، چهارده فصل اصلی دارد و مباحثی مانند عظمت عالم، به عملش است، علماء؛ موضع دینی و اجتماعی آنان، مسئولیتهای آنها، علماء صالح و فاسد و بعضی خصوصیاتشان، مرجعیت و مرجع و ... در آن گنجانده شده است.

باب نهم، در ولایت و حکومت و دربردارنده چهارده فصل میباشد و در آن از مباحثی مثل؛ حکومت دینی الهی، مصالح عمومی و حاکم دینی، اهداف حکومت دینی، حاکم دینی، محور حق و عدالت و صلاح، حکومتهای جائز و آثارش، وجوب طرد کردن حکومتهای دینی و ... سخن گفته شده است.

باب دهم، با عنوان «حاکم اسلامی؛ تکالیف و مسئولیتهای او» در ضمن شش فصل آمده است. اختیارات حاکم اسلامی و آنچه بر او واجب است، حاکم اسلامی و مسئولیتهای شخصی او، حاکم اسلامی و کارگزاران او، حاکم اسلامی در دستگاه اداری و سایر وظایف حاکم اسلامی در مواجهه با رخدادهای گوناگون اجتماع، از جمله محورهای این بحث است.

باب یازدهم، تحت عنوان «مدخلی بر تحقیق در اقتصاد اسلامی (خطوط کلی)» مطرح

شده، که دربردارنده پنجاه فصل اصلی می‌باشد. این باب، شامل سه جلد (مجلدات سه، چهار، پنج) است و به گونه تفصیلی، به بحث‌هایی تحت عناوین مال در تصور اسلامی، عمل در تصور اسلامی، طاغوت اقتصادی و اقتصاد طاغوتی، اسلام و نظام تکاثری اترافی؛ مبارزهای فراگستر، محدودیت مالکیت در تشریح اسلامی، نبردی سهمگین با زراندوزی، محدودیت مصرف در تشریح اسلامی، اسلام و فقر؛ مبارزهای فراگستر؛ افراط و تفریط مالی و ارتباط این دو با واقعیت وجود انسان، دارایی، دو چهارجوب و دو مرز و ... پرداخته است. باب دوازدهم نیز همانند باب یازدهم، با عنوان «مدخلی بر تحقیق در اقتصاد اسلامی» آمده، با این تفاوت که به اصول کلی مربوط است و مباحث در ضمن پنجاه فصل بیان شده است: اشکال مختلف مالکیت، زمین برای همگان، امکانات و اموال؛ عمومی و همگانی، کار و کارگری و نقش اساسی آنها در ساختار اقتصادی، طرد بیکاری و تنبلی، صنعت و اختراع، بازرگانی، ربا، کوبیدنی بی‌امان، احتکار، انفاق، زکات و قابل ذکر است که این باب، از نیمه جلد پنج تا اواخر جلد شش را به خود اختصاص داده است.

جلد هفتم، ابتدا با آوردن مقدمه‌ای نسبتاً طولانی درباره انسان و مظاهر ارزشمند وجودی او، وارد باب سیزدهم کتاب الحیة با عنوان «جایگاه و ارزش انسان» گردیده و مباحث در این باب، تا پایان همین مجلد، در پنجاه فصل اصلی گنجانده شده است. انسان؛ موجودی عاطفی، انسان؛ موجودی دارای اراده، انسان؛ جانشین خدا در زمین، انسان و الهام خدایی، انسان، هدف خلقت، انسان و نیازهای مادی و روحی، انسان و آزادی اندیشه، آزادی و آزادگی، انسان؛ وجدان و فطرت و اصناف قلب و ... از جمله این مباحث است.

باب چهاردهم، در تعهد باوری و مسئولیت‌شناسی است و شامل هجده فصل است: تعهد و مسئولیت، خاستگاه مسئولیت، حق؛ محور مسئولیت، مسئولیت در برابر خدا، قرآن کریم، پیامبران خدا و امامان، مسئولیت‌های شخصی، خانوادگی، خویشاوندی، سیاسی، دفاعی، اجتماعی و ... در این باب، مطرح شده است.

«احساس و عاطفه» عنوان باب پانزدهم است و دربردارنده دوازده فصل است. اموری چون احساس و عاطفه، دوستی و محبت؛ مرگ احساس و عاطفه؛ جهت‌گیری درست در احساس و عاطفه؛ رعایت اصل اعتدال در عواطف و ... در این بخش مطرح گردیده است. باب شانزدهم تحت عنوان «ضوابط در روابط خانوادگی» می‌باشد و مشتمل بر چهارده فصل است که در آن به تشکیل خانواده؛ آثار تشکیل خانواده؛ تحدید نسل؛

تحکیم خانواده و پرهیز از طلاق؛ آیین انتخاب همسر؛ آیین زناشویی و دیگر امور مرتبط با آن اشاره شده است.

«ضوابط در روابط اجتماعی» عنوان باب هفدهم است که به طور مفصل در سی و هشت فصل اصلی به آن پرداخته شده و چهار باب (چهارده تا هفده) جلد هشتم از این مجموعه را تشکیل می‌دهد. این بخش، مباحثی مانند ضرورت جامعه‌گرایی در تربیت اسلامی؛ تکامل روابط اجتماعی، در تربیت اسلامی؛ استواری و پایداری پیوندهای عقیدتی؛ روابط بر اصل کرامت انسان؛ روابط بر اصل مساوات؛ روابط بر اصل تقوی؛ روابط برای انتقاد؛ خردمندی و جامعه‌گرایی و ... را در خود جای داده است.

5. سیر تدوین الحیة

آغاز پیدایش الحیة را میتوان به خیلی سالها پیش از انقلاب، زمانی که استاد محمد حکیمی از زندان آزاد شد، برگرداند. ایشان در این باره چنین می‌گوید:

پس از دوره گرفتاری در زندان و لمس بیشتر خفقان حاکم بر جامعه، دیگر امکان نشر مسایل روشن‌گر اسلامی نبود و کتابهای اصولی، با موانعی رو به رو می‌شد، از این رو، به اخوی، محمدرضا در تهران نامه نوشتم که در حال حاضر و با این سانسور شدید چه باید کرد؟ و با چه زبانی حقایق دین خدا را در این دوران خفقان، به ذهنیت جامعه رساند؟ ... ایشان گفتند: که روایات را جمع‌آوری کنید و به صورت یک ایدئولوژی مدون درآورید ... بروید روایات خاکی، خونی را جمع‌آوری کنید!¹

به این ترتیب، آقایان محمد و علی حکیمی کار را آغاز کردند. برای این کار، ابتدا به بررسی آیات و روایات از کتب حدیثی معتبر پرداختند، سپس، فراز فراز روایات را مورد تأمل قرار داده و تقسیم بندی نمودند و در حین انجام کار، با فیش برداری، هر فراز از روایات را در ذیل عنوان و موضوعی خاص جای دادند و در پایان فیش برداری، با کار بر روی دسته‌بندی فیشها و تنظیم ابواب و فصول، کتاب آغاز گردید.

دو جلد نخستین الحیة، پس از تدوین اولیه، به تهران نزد استاد محمدرضا حکیمی فرستاده شد تا ایشان در آن باره نظرهایی بدهند. سرانجام، کار تدوین و نگرش پایانی این دو جلد، در مدت دو سال در تابستان 1358 به اتمام رسیده، چاپ شد. سپس در مهرماه سال 1360 با حضور سه برادر در قم، کار جدی بر روی بقیه کتاب الحیة شروع شد. محمد و علی حکیمی با مرور اجمالی و کاوش در جزوهای جمع‌آوری شده در

1. رک: بینات، امیرمهدی حکیمی، سیر تدوین الحیة، ش 37 و 38، ص 14.

ابواب و فصول مختلف و با صلاحدید خویش، کار بر روی مباحث اقتصادی و عدالت را در پیش گرفتند و به صورت فراگیر و فشرده چهار جلد دیگر را در رابطه با اقتصاد و در مدت پنج سال، بر جلدهای پیشین افزودند.¹

پس از آنکه جلد اول و دوم الحیة در دسترس علاقه‌مندان و محققان قرار گرفت، برخی از آنها خواستار آن شدند که در ضمن توضیح، برای آیات و روایات، شرح کاملتری آورده شود، چنانکه افکار و هدفهای مد نظر به صورتی بهتر تبیین گردد. مؤلفان نیز به این خواسته محققان توجه نموده و در ادامه، از جلد سه به بعد تا آنجا که مناسب دیده‌اند، به جای نگاهی به سراسر باب، نگاهی به سراسر فصل داشته‌اند.²

همچنین به علاقه‌مندان این وعده را دادند که در دوره دوم، هشت جلد دیگر را تدوین و منتشر نمایند که شش جلد آن (مجلدات 127) درباره مسایل تربیت و جامعه‌سازی - به عبارت دیگر فردسازی و جامعه‌سازی اسلامی - است.

خاطر نشان می‌سازد، جلد سیزدهم «درباره اهمیت عقل و به کارگیری این نیرو» است و جلد چهاردهم، «در تکمیل فصول و مباحث معرفت» می‌باشد³، که از این هشت جلد، دو جلد هفت و هشت را تدوین و به چاپ رسانیده‌اند.

6. امتیازات الحیة

امتیازات موسوعة الحیة را می‌توان در دو بخش شکلی و محتوایی چنین برشمرد:

6,1. امتیازات شکلی

6,1,1. استفاده از منابع و مصنفات حدیثی معتبر با ذکر نشانی دقیق آنها و نیز، ذکر احادیث موثق و مورد اعتماد از کتب حدیثی⁴.

6,1,2. گردآوری، انسجام و دسته‌بندی دقیق و فنی روایات و تلفیق آنها با آیات در ضمن تفقه و تعقل در محتوا و ابعاد آنها توسط افراد حدیث‌شناس و آشنای به این فن⁵.

6,1,3. صلابت و شورآفرینی نثر عربی الحیة، چنانکه مترجم به آن اذعان داشته

1. ر.ک: همان، صص 13-19.

2. ر.ک: محمد رضا حکیمی، مجله نقد و نظر، ش 2، ص 105.

3. ر.ک: محمود اسعدی، «پیر ترجمه»، جهان کتاب، ش 61 و 62، ص 14.

4. ر.ک: همان، صص 30 و 31.

5. ر.ک: محمد رضا حکیمی، مجله نقد و نظر، ش 2، ص 80.

است: نثر عربی کتاب، قوی و مملو از واژه‌های فصیح و ادبی است.¹
6,1,4. اعراب‌گذاری تمام آیات و روایات، رعایت علائم نگارشی در جای جای الحیة و استفاده از رسم‌الخط یگانه ولی در عین حال متمایز و هماهنگ، به طوری که اگر کلماتی مانند بصورتی، بوضوح و ... را متصل نوشته، ولی این هماهنگی در سراسر کتاب دیده می‌شود.²

6,1,5. استفاده از طرحی ساده ولی در عین حال پر معنا برای جلد کتاب؛ چنان که دایرة قرمز، بر روی جلد کتاب نمایانگر خورشید، که اشاره به تشیع و روشنی هدایت دارد و سرخی آن نشان دهنده خون شهید در طول تاریخ است.³

6,1,6. وجود کمترین غلط‌های چاپی در الحیة که از دقت و توجه بسیار مؤلفان و ویراستاران این اثر حکایت می‌کند.⁴

6,2. امتیازات محتوایی

6,2,1. نگرستن به اسلام از دید علمی و معرفی آن به عنوان یک ایدئولوژی و یک سیستم کامل فکری.

6,2,2. برداشته‌ها، تفاسیر، اشارات و تحلیل‌های عالمانه‌ای که از آیات و روایات هر فصل صورت گرفته است.

1,1,3. نگرشی پویا و نو به آیات و روایات و تطبیق آنها بر مسایل زمان، که حدیث را از مرحله نقل رهنانیده و به وادی فکر و اندیشه کشانیده است.⁵

1,1,4. انطباق مضمونی روایات با آیات، به این ترتیب، احادیثی که در ادامه آیات آمده‌اند، هماهنگی و انسجام کامل با آیات دارند و همگی شرح و تفسیر آنها می‌باشند.⁶

1,1,5. تبیین پیوستگی احادیث با حیات انسان معاصر و آینده و پیوستگی حیات انسان با احادیث و نشان دادن تداوم هدایتگری و عدالت‌آموزی روایات و سپس فردسازی و جامعه‌پردازی.⁷

1. ر.ک: محمود اسعدی «پیر ترجمه»، جهان کتاب، ش 61 و 62، ص 14.

2. ر.ک: بینات، محمدرضا موحدی، ساختار الحیة، ش 37 و 38، صص 48 و 49.

3. ر.ک: همان، امیرمهدی حکیمی، سیر تدوین الحیة، همان، ص 25.

4. ر.ک: بینات، محمدرضا موحدی، همان، صص 49 و 50.

5. ر.ک: همان، ش 39 و 40، ص 37.

6. ر.ک: همان، ص 28.

7. ر.ک: همان، صص 75 و 80.

- 6,2,6. به کارگیری وجوهی از تفاسیر، همانند تفسیر مآثور، تفسیر موضوعی، تفسیر عصری و تفسیر آیات، احکام و مقاصد¹.
- 6,2,7. سازگاری مضمون و محتوای الحیة برای همه نسل‌ها².
- 6,2,8. تئوریزه کردن مسئله مهم و آرمانی عدالت، عدالت اجتماعی و اقتصادی³.
- 6,2,9. پرداختن به مشکلات مطرح و روز بشریت همانند شکست اقتصاد و سوسیالیستی و بحران‌های اقتصاد کاپیتالیستی و برجسته کردن دیدگاه‌های اقتصادی اسلام.

7. اشکالات و کاستی‌ها

- از آنجا که جز گفتار و رفتار معصوم، کاری خالی از اشکال و نقص نیست، به نظر می‌رسد مجموعه الحیة نیز با وجود محاسن و امتیازات فراوان، با اشکالات و کاستی‌هایی نیز روبروست که به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود:
1. کاربرد فراوان ادبیات حماسی و انقلابی و نشر زیبا در مقدمه‌ها، مؤخره‌ها، توضیحات و نتیجه‌گیری، می‌تواند به نوعی افراط محسوب شود.
 2. تأثیر نگرش‌های سیاسی و اجتماعی روزگار و جو انقلابی و حساسیت شدید استاد محمدرضا حکیمی نسبت به اقتصاد به ویژه عدالت اقتصادی ناشی از حس دردمندی مسئولیت دینی او، گاه بخشهایی از کتاب را به یک بیانیه تند انقلابی و سیاسی شبیه نموده است.
 3. نسبت به اهمیت فوق‌العاده‌ای که در الحیة به عدالت (حدود چهار جلد) داده شده، مسئله بنیادین حریت و آزادی کمتر نمایانده شده است.
 4. مسئله بزرگ و مهم «معنویت» در شش جلد الحیة نمود چندانی نیافته است⁴.

8. پیشنهادات

در پایان این نوشتار، پیشنهادهایی با هدف ارتقای جایگاه و فزونی رونق این اثر

1. ر.ک: بینات، محمد عبداللهیان، وجوه تفسیری الحیة، ش 37 و 38، ص 104.

2. ر.ک: بینات، صادق آئینه‌وند، دایرةالمعارفی روشمند، ش 38 و 40، ص 374.

12. ر.ک: مجید معارف، محمدعلی مهدوی‌راد و دیگران، حدیث و حدیث پژوهی، ص 75.

3. ر.ک: همان، ش 39 و 40، ص 37.

4. ر.ک: بینات، ش 39 و 40، ص 39 و 40.

ارزشمند ارایه می‌شود:

1. شایسته است که علاوه بر ترجمه الحیة به زبانهای گوناگون، شرحهایی نیز بر ابواب آن به طور جداگانه نوشته و عرضه گردد.
2. باید به تنقیح، تدقیق، نقد و اصلاح و بازنگری این دائرةالمعارف همت گماشت و برای آن، انواع نمایه‌ها را در نظر گرفت و حاصل کار را در لوح فشرده عرضه نمود.
3. با توجه به اینکه الحیة، سالها پیش تدوین شده است و از چاپ قدیم منابع روایی، بهره گرفته، پیشنهاد می‌شود مؤلفان در چاپهای جدید الحیة، روایات را با منابع روایی که تصحیح شده‌اند، تطبیق دهند.

فهرست منابع

کتاب:

1. اسفندیاری، محمد، راه خورشیدی، دلیل ما، تهران، 1382.
2. جمشیدی، اسدالله، تاریخ حدیث، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، 1386.
3. جمعی از پژوهشگران حوزه علمیه قم، زیر نظر پژوهشکده باقر العلوم 7، گلشن ابرار (خلاصه‌ای از زندگی اسوه‌های علم و عمل)، معروف، قم، 1382 ش.
4. حکیمی، محمدرضا، محمد حکیمی و علی حکیمی، الحیة، مکتب نشر الثقافة الاسلامیة، تهران، 1367.
5. _____، پیام جاودانه (سخنی پیرامون قرآن کریم و آفاق آن)، دلیل ما، قم، 1382.
6. _____، ترجمه الحیة، ترجمه: احمد آرام، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، 1371.
7. معارف، مجید، تاریخ عمومی حدیث، کویر، تهران، 1377.
8. مهدوی‌راد، محمدعلی و دیگران، حدیث و حدیث پژوهی، اسماعیل باغستانی، کتاب مرجع، تهران، 1389.
9. مودب، سید رضا، تاریخ حدیث شیعه، مرکز جهانی علوم اسلامی، قم، 1384.
10. نصیری، علی، حدیث‌شناسی، سنابل، قم، 1383.
11. وفایی، مرتضی، تاریخ حدیث شیعه از آغاز سده چهاردهم هجری تا امروز، دار الحدیث، قم، 1377.

مجلات:

1. اسعدی، محمود «پیر ترجمه»، جهان کتاب، سال سوم، ش 61 و 62، مرداد 1377.
2. حکیمی، محمدرضا، «نقد و نظر»، سال دوم، ش 2، بهار 1375.
3. مؤسسه معارف اسلامی امام رضا 7، بینات، ش 39 و 40، پائیز و زمستان 1382.
4. _____، ش 37 و 38، بهار و تابستان 1382.

سایت © ©adhakimi. 1/2